Erdős György

JAPÁN IRODALOM MAGYARORSZÁGON 1990-TŐL

A „zöldár"

Amire nem lehettünk eléggé felkészülve – bekövetkezett: a kilencvenes évektől elöntött bennünket a japán kultúra, vagyis annak egy igen erőteljes, penetráns áradata. A dübörgő invázió addigra Nyugaton már kiépítette támaszpontjait, tekintélyes hálózatra tett szert, főleg Amerikában. Onnan kezdve, de több irányból, folyamatosan árad azóta is a zömében válogatatlan anyag, kitöltve nálunk is a rendelkezésére álló piacteret. A japán irodalom hagyományosan elismert képviselői a szélekre szorulnak, őket inkább csak a bennfentes, ám örvendetesen egyre bővülő japanista körökben ismerik és szeretik.

A gátakat az addig törmeléknek tekintett képregény-manga, meg a rajzfilm-animáció törte át, nyomukban lohol az interaktív netes játékok tömkelege. A rajongók szerint mindezek között vannak igazi gyöngyszemek is – gondos kereséssel fel lehet őket fedezni. A felületes szemlélő számára azonban e műfajokban nagyrészt a profi giccs aratja diadalait, bizonyítva, hogy micsoda burjánzás létezhet a jó ízlés határain túl. Kalandok, mesék, határtalan fantázia! Valójában többnyire csak gondolatilag kilúgozott, tartalmatlan, de grafikailag divatosan giccses anyagról van szó, mely azzal kecsegtet, hogy megszabadulhatunk az olvasás nyűgétől, csak lapozni kell. A történetek még akkor is élvezhetőnek tűnnek, ha eközben néhány oldal összeragadt. Bármikor letehető és másutt újrakezdhető, de ha egyszer rákapott valaki, nem lehet leszokni róla. Gombamód szaporodik, nem lehet tudni, hogy mérgező-e, vagy sem. Annyi bizonyos, hogy igen kapós, és elzárja az olvasókhoz vezető utat a komolyabb, időigényes művek elől.

Prae_39_Japan bellapok 04.indd 45 2009.09.20. 21:06:10

A manga és anime betette nekünk az ajtót, és kitette a táblát: „megtelt". Mondják – nem utolsósorban az egyetemeinken tanuló japán szakosok –, hogy a fiatal Japán-fan nemzedékek már ezen nőttek fel, állítólag ebből tanultak meg japánul, ezt fogyasztják, gyűjtik és utánozzák. Az is igaz, hogy ezeknek köszönhetően tömegestül tódulnak a diákok japánt tanulni, és a nap meg az éjszaka bármely órájában lehet hallani japán szöveget a tévéből.

Az elmúlt század fanyalgását félresöpörve a kultúrantropológia már nem nézi le sem a „végfogyasztókat", sem ezeket a kulturális „végtermékeket". Teszi ezt abban a hiszemben, hogy kedvenceiből egyszer majd klasszikusok lesznek, csak ki kell várni. A műfaj sajátos nyelvezetét, problematikáját, világnézetét már nagyon sokan értik, de – mint ez a fenti eszmefuttatásból is kiderült – e sorok írója nem tartozik a rajongók népes táborába. Sajnos, ezúttal kissé önkényesen, de el kellett szakítanunk e témát a japán irodalom magyarországi fogadtatásától. Bizonyosan akad majd olyan kutató, aki képes lesz a teljesség áttekintésére. A kulturális marketing mindenesetre éberen figyeli az egész területet, legalábbis a nyugati sikerlistákat.

Mégse hamarkodjuk el az ítélkezést. El kell ismerni, hogy üzlet van ebben a populáris terméközönben: nem is kevés... Törődjünk bele és hagyjuk a témát a specialistáknak.[1]

Egyszóval a Japán iránti figyelem középpontjában nem a hagyományos értelemben vett japán kultúra áll. Nem könnyű kimondani, de tény, hogy a *kilencvenes évektől napjainkig és talán még tovább is a manga és az anime korszakát éljük*.

Haiku – magyarul[2]

A hígsággal szemben a töménység, a sötétség után világosság: a tradicionális japán vers újjászületett *magyar* nyelven, méghozzá a fentiekben emlegetett bennfentes orientalista körök önzetlen lelkesedéséből, holott eleddig a haiku, a tanka csak üggyel-bajjal (és messze az átlagon felüli tehetséggel) művelhető műfajnak látszott. Az elmúlt évtizedek alatt azonban bőven termett minálunk a magyarul újraszületett japán vers, a Károli-egyetem japán szakán Vihar Judit diákjai, a Terebess Kiadó bőven ontják ma is a jobbnál-jobb darabokat. Százszámra olvashatunk magyar nyelvhez illesztett és többnyire jól sikerült műveket ebben a műfajban.[3]

A kézenfekvő, rövid sorokból álló műfajokon túl még merészebb kísérletek is napvilágot láttak a kilencvenes évek óta: a legelvontabb japán színpadi műfaj, a nó-dráma néhány remekműve is olvasható magyarul.[4] A bennük rejlő rendkívüli adatgazdagság megköveteli a feltétel nélküli odaadást, a legkomolyabb erőfeszítéseket, kissé túlterhelve az olvasót és nehezítve a szövegek megértését. A nem mindennapi teljesítmény azonban jó és követendő példát mutat. Bizonyítja, hogy ez a feladat sem megoldhatat-

---

[1] Vágvölgyi B. András: *Tokyo underground*. 2. bőv. kiadás. Budapest, Ulpius-ház, 2004.

[2] Lásd *haiku.hu*; Macuo Basó: *Százhetven haiku*. Ford.: Fodor Ákos, Racskó Ferenc. Budapest, Terebess, 1998; *Haikuk és wakák*. Vál., ford.: Szátai Zsolt, Rózsa Mátyás. Szeged, Szukits, 2001; *365 waka. Klasszikus japán versek az év minden napjára*. Vál., ford. Szántai Zsolt. Budapest, Trajan, 2006; *Kínai és japán versek*. Bev, ford. Kosztolányi Dezső. Reprint. Budapest, Laude, [1998]; Csicsibu Szecuko: *Az ezüstdob*. Ford. Farkas Ildikó. Budapest, Kossuth, 2002; Baranyi Ferenc: *Kapaszkodom beléd. Japán szerelmes versek*. Budapest, General Press, 2002; *Japán költészet*. Ford.: Faludy György. Budapest, Glória, 2000.

[3] Terebess gyűjtemény (*terebess.hu*/) Nemcsak a japanisztika, a magyarországi Kelet-kutatás egyik sarkalatos pontja. Könyvtára és virtuális tára gazdagabb, mint akármelyik antikvárium. Könyvkiadója pontos és megbízható, haikuköltők menedéke. A *terebess.hu*/ a kötelező olvasmányok után kutató diákok búcsújáró helye. Az egész intézmény – ázsiai kereskedelmi bolthálózatba ágyazva – az orientalista polihisztor, Terebess Gábor „meghosszabbított árnyéka".

[4] *Nó-drámák. Középkori japán színjátékok*. Ford.: Kemenczky Judit. Budapest, Orpheusz, 1994.

lan, hovatovább akadt olyan vállalkozó szellemű tudós, aki a legrégebbi japán irodalomból a *Kodzsiki* magyarításában rejlő kihívást is elfogadta.[5]

A verselési kísérletek azonban már elszabadultak arról a területről, ahol még – minden darabra kiterjedő figyelemmel – szemmel lehet tartani őket. Ami pedig a nódrámákat vagy a *Kodzsiki*t illeti, azok a szellemi akrobatika szédítő magasban lengő trapézain repkednek ide-oda a japán és a magyar nyelv kifejezési lehetőségei között. A bátorság tiszteletreméltó, remélhetőleg a példa nagyszámú követőre akad, különben – hozzáértő olvasók híján – az illusztris szerzők kénytelenek lesznek egymás műveit olvasni.

Mindenekelőtt azonban felvetődik még egy (látszólag) nem túl lényeges kérdés: egyáltalán sikerült-e már egységesíteni az 1990 óta eltelt idő alatt a (nem latin betűs) keleti nyelvek szavainak átírását, pontosabban gond nélkül sikerült-e átültetni a japán nyelv szavait, neveit a magyarba? A szabályzat már a hetvenes években bevetésre készen állt, a nyolcvanas években pedig maga a Magyar Tudományos Akadémia döntött erről.[6] Vajon elegendőnek bizonyult-e az eltelt negyedszázad ahhoz, hogy megoldjuk a japán nevek, szavak magyar átírásának problémáját? Sikerült-e legyőzni hazai pályán a világbajnok Hepburn-rendszert, vagy sem? (Vajon a magyar szövegben sutábban hangzik-e a „Mu*sz*a*s*i", elegánsabb-e a „Mu*sh*i"?)

Végeredményben a magyarul megjelent japán művek olvasóinak még napjainkban is el kell viselnie az angolos és a magyaros átírás szabálytalan, ötletszerű alkalmazását. A magánhangzók esetében, mintha nem számítanának, meg kell alkudnunk a hosszúság hiányával, vagy a hangok éppen oda nem illő használatával. Csak reménykedni tudunk abban, hogy ebben a mostani kiadványunkban talán egységes lesz az átírás, jóllehet a jegyzetekben nem lehet garantálni. Egykor a legendás orientalista, Ligeti Lajos professzor, az MTA alelnöke ellentmondást nem tűrő felszólítására e sorok írója a *Filológiai Közlöny*ben[7] kénytelen volt a *Keleti nevek és szavak magyar átírása* című akadémiai „szabvány" mellett határozottan állást foglalni, de ma már csak a beletörődés, a rezignáció gyógyírját tudja ajánlani a vitában felhevült ellenfeleknek. (Gondoljanak csak arra, hogy mennyivel nehezebb megoldani a magyar szavak átírását japán katakanával!)

A mai kiadók különben sem gyötrik a fordítót a szövegek szétszedésével, majd újbóli összerakásával, a nyelvi kontrollszerkesztő honoráriuma felesleges fényűzésnek tűnik. Ha pedig az idegen nyelvet ismerő fordító esetleg elvéti az átírást, hogyan tudná azt helyesbíteni a könyv nyelvileg kevésbé járatos szerkesztője?

Hiába tételezzük fel, hogy ma *már nem vitatható az eredeti nyelvből történő fordítás alapkövetelménye*, változatlanul nagyobb az angol közvetítéssel magyarított művek aránya. A világsikerek nyomába szegődő kiadók inkább a jobban ellenőrizhető, (ismerős) angol fordítógárdájukban bíznak, még arra is ügyelnek, hogy az egyenesen japánból fordított könyveknek legyen meg az angol változata. A japanisták pedig jobban szeretnek igazi tudományos művekben búvárkodni, mintsem a piacra dolgozó kiadóknál ajánlani magukat.

---

[5] *Hagoromo, Tomoe, Jamamba*. Vál., ford. Schönau Beatrix [Szabó Mária]. Budapest, Primo, 1992; Szabó Mária: *Zeami színháza és a nó elmélete*. Budapest, Primo, 1992; *Kodzsiki*. Ford.: Kazár Lajos. Sydney, Magyar Történelmi Társulat, 1982.

[6] *Keleti nevek magyar helyesírása*. Főszerk.: Ligeti Lajos; szerk.: Terjék József. Budapest, Akadémiai, 1981.

[7] Erdős György: „Keleti nevek magyar helyesírása". *Filológiai Közlöny*, 1982/1. 157.

Prae_39_Japan bellapok 04.indd 47 2009.09.20. 21:06:10

108 szemű „olvasó"

Az Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK) katalógusában éppen 108 japán vonatkozású irodalmi művet tartanak számon 1990 óta. Természetesen a művek felsorolása nem lehet teljes, de a szerző és cím szerinti keresés segítségével kiegészíthetjük.[8] Jegyzeteinkben csak példákat említünk a teljesség igénye nélkül.

Az OSZK listája jószerivel japán mesék magyar fordításával kezdődik.[9] Japánban az ősidőktől fogva mindmáig – akárcsak az egykori kínai iskolákban – az olvasás begyakorlására tanmeséket használnak, és ezek egyben az erkölcsi nevelés példatárául szolgálnak. A kitűnő magyar fordítók felfedezték, kiásták a nyelvünkhöz legjobban illő darabokat az elmúlt évtizedekben. Tudomásunk szerint mégsem lett közkinccsé nálunk a japán mesék gazdagsága. Hiába törték magukat a japán irodalom nagyjai ebben a műfajban, a hamar felserdülő magyar gyermekközönség figyelmét más, ingerekben dúskáló műfajok kötik le. Japánban talán lassabban „öregednek" a gyerekek, Marék Veronika meséi például számtalan kiadást megértek odakint.[10]

Könnyű lenne a mégiscsak gyereknek szóló japán meséket magyarra áttenni? Csak az hiszi ezt, aki nem próbálta még. A japán környezet, a különös szokásvilág, az evésivás-ruházkodás, a tájszólás, a régies nyelvhasználat, az olykor észrevehetetlenül elrejtett csattanó kiásása valóságos fordítói öttusaverseny, a legkülönfélébb próbák sora. A magyar fordítók példája bizonyítja: aki japán mesét szerencsésen át tud hozni magyar nyelvterületre, az jóformán minden egyéb nyelvi feladatot is könnyűszerrel képes megoldani. Rengeteg munka fekszik a mesefordításokban, de jó lenne megtalálni a lehetőségét az erőfeszítésekkel arányos hasznosításnak is.

Ide tartozna még a felnőtteknek szóló egyszemélyes mesélő műfaj, a rakugo. Ez maga a tömény és igen nehezen emészthető japán humor. (Leírva már nem az igazi.) Régebben volt kísérlet a hagyományos, Edo-kori rakugo fordítására is, újabban a japán nyelvi versenyek résztvevői kezdik felfedezni.[11]

A tárgyalt időszakban a klasszikus japán regényirodalmat Akutagava vezeti fel, egy újszerűen ható, átdolgozott kiadással, a japán nyelvi lektorálás kiigazításaival ellátva.[12] Az író életművének teljességétől azonban még irdatlan távolságok választják el a magyar olvasót. „Nagy siker volt" jelszóval újra kiadják Kavabata Jaszunarit, Abe Kóbót, ugyanakkor megjelenik újabb Tanizaki Dzsunicsiró könyv, Nacume Szószeki egyik sokat emlegetett regénye is végre megjelent magyarul.[13] A már klasszikusnak számító Misima Jukio mellett Óe Kenzaburó is megtalálható.[14]

---

[8] Lásd *nektar.oszk.hu*, ETO 895.6* (A buddhista hagyomány szerinti, az emberi keserveket felsoroló, ugyancsak 108 tételből álló listával való összeesés csupán a véletlen játéka.)

[9] *Bűbájosok versengése. Japán népmesék*. Vál., ford.: Hukaya Berta. Budapest, Múzsák, 1990; *A Nametoko medve. Válogatás a Meidzsi, a Taisó és a Sóva korszak gyermekirodalmából*. Vál., ford.: Schönau Beatrix [Szabó Mária]. Budapest, Primo, 1992; Micsiko japán császárné: *Először mászom meg a hegyet*. Ford.: Gergely Júlia. Budapest, Balassi, 2001, *A nyolcfejű sárkány. Japán népmesék és mondák kétnyelvű kiadásban*. Bev., szerk.: Vihar Judit. Budapest, Alfabéta, 2003; Oszami Gizó: *Csitoszei uepekere. Régi ainu mesék*. Ford. Vihar Judit et al. Zombor, Publikum, 2007.

[10] Marék Veronika: *Ojaszumi Annipanni* [Jó éjszakát, Annipanni]. Ford.: Hani Kjóko. Tokió, Futósa, 1973.

[11] „Supikon" [Speech contest], 2008. november 8. A Japán Nagykövetség és a Magyarországi Japánnyelv-Oktatók Társasága szervezésében.

[12] Akutagava Rjúnoszuke: *A vihar kapujában*. Ford.: Gergely Ágnes, Vihar Judit. Budapest, Európa.

[13] Kavabata Jaszunari: *Szépség és szomorúság*. Ford.: Tótisz András. Budapest, Ulpius-ház, 2004; Abe Kóbó: *A homok asszonya*. Ford.: Csalló Jenő. Budapest, General Press, 2003; Tanidzaki Dzsunicsiró: *Kagi*. Ford.: Kolozsvári Papp László, Mitsui Sen. Budapest, Európa, 1990.; Nacume Szószeki: *A kölyök*. Ford.: Vihar Judit. Budapest, Balassi, 2002.

[14] Misima Jukio: *Egy maszk vallomása*. Ford.: Fázsy Anikó. Budapest, Nagyvilág Alapítvány, 1993, 1029–1139 [?]; Misima Jukio: *Hullámok sűrűjében*. Ford.: Zimre Krisztina. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001; Óe Kenzaburó: *Futball-lázadás*. Ford. Vihar Judit. Budapest, Image, 1997.

Dús, vastag szövegek ezek, nagyjából ismertek a magyar irodalmi köztudatban is, de csak komoly felkészültséggel lehet-szabad fordítani őket, nem nagyon válik be a közvetítő nyelv segítsége. (Ezek a művek szép számban szerepelnek a japán szak egyetemi szigorlatain.)

Nem hiányozhat a japanisták polcáról, Reischauer, Henry Scott Stokes vagy Arthur Koestler,[15] de megjelentek már a magyar tudósgárda eredeti művei is, bizonyítva, hogy kialakultak a japanológia hazai műhelyei. Munkáikat érdemes az első sorba tenni.[16]

Az akadémiai tekintélynek örvendő klasszikusok és a könnyű műfaj között lebeg a némelyeknek már lektűrgyanús (mert könnyen eladható) Murakami Haruki hatkötetnyi magyar fordítása.[17] A kiadványsorozat abban is egyedülálló, hogy lépésről lépésre követi egy kortárs japán író életművét, és 2009-ben még két kötete kerül a magyar könyvpiacra. Az író nemzetközi sikere Magyarországra is átsugárzott, irodalmi paradigmaváltást jelezve. Murakami vonzereje már nem a klasszikusoktól ismert jellegzetes távol-keleti lokalitás, az egzotikus japán hangulat, felhívja a figyelmet arra is, amit Japán a globális valóság problematikájához hozzá tud tenni, olykor anélkül, hogy *otthonról* kimozdulna. Valószínűleg hasonló siker vár még az olyan írók műveire is a magyar piacon, mint Josimoto Banana, aki szintén ennek az új, a Távol-Keleten lassan már iskolateremtő stílusnak jellegzetes képviselője.[18]

Jóval távolabb tőlük, a hagyományosan populáris gésa-szamuráj-karate háromszögben helyezkednek el a zömében Tótisz (Kavabata Jaszunari fordításától sem riadt vissza) névvel fémjelzett, [-] pergő cselekményű, kalandos történetek.[19] A Muszasi-sorozathoz hasonló művek felsorolása azonban meghaladná jelen írás terjedelmének korlátait és az olvasó türelmét. Jellemzően angolból fordított művekről van szó. Olykor ezeken pattan el és száguld kiszámíthatatlan irányok felé a japán irodalom, mint a gellert kapott puskagolyó. Nehéz eligazodni közöttük, némelyik szöges ellentétben áll a másikkal, mint például a merev és büszke szamurájetika példatára, a *Hagakure*, vele felesel a filmről is jól ismert *Harakiri*, a maga megtört, vereséget szenvedett, mégis harcos önérzetével.[20] Az őrülten szórakoztató kategória is megtalálható, mely izgalmasságában túltesz a mangák és animék történetein.[21]

---

[15] Edwin O. Reischauer: *Japán története*. Ford.: Kállai Tibor, Kucsera Katalin. Budapest, Maecenas, 1997; Stokes, Henry Scott: *Misima Jukio élete és halála*. Ford.: Tóth Andrea. Budapest, Szenzár, 2001; Arthur Koestler: *A lótusz és a robot* 2. *Japán*. Ford.: Tandori Dezső. Budapest, Terebess, 1999.

[16] *Irodalom, kultúra és társadalom a közép- és kora újkori Japánban*. Szerk. Yamaji Masanori. Budapest, ELTE Japán Tanszéki Szakcsoport, 1997; *A japán irodalom, nyelvészet és nyelvoktatás témájával foglalkozó, Magyarországon megjelent művek annotált bibliográfiája, 1970–1994*. Összeáll.: Székács Anna. Budapest, MTA Világgazdasági Kutató Intézet, 1995; Vihar Judit: *A japán irodalom rövid története*. Budapest, Nemzeti, 1994; *Japanisztikai konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen*. Budapest, KRE, 2007.

[17] Murakami Haruki: *Világvége és a keményrefőtt csodaország*. Ford.: Erdős György. Budapest, Európa, 1998; Murakami Haruki: *Szputnyik, szivecském!* Ford.: Komáromy Rudolf. Budapest, Geopen, 2006; Murakami Haruki: *Kafka a tengerparton*. Ford.: Erdős György. Budapest, Geopen, 2006; Murakami Haruki: *A határtól délre, a naptól nyugatra*. Ford.: Horváth Kriszta. Budapest, Geopen, 2007; Murakami Haruki: *Birkakergető nagy kaland*. Ford.: Erdős György. Budapest, Geopen, 2007; Murakami Haruki: *Norvég erdő*. Ford. Nagy Mónika. Budapest, Geopen, 2008.

[18] Banana Yoshimoto: *Viszlát, Cugumi!* Ford.: Frigyik László. Budapest, Trivium, 2004; Banana Yoshimoto: *Csipkerózsika-álom*. Ford.: Kóbor Márta. Budapest, Trivium, 2005; Banana Yoshimoto: *Félelmeink*. Ford.: Kóbor Márta. Budapest, Trivium, 2006; Banana Yoshimoto: *Kitchen*. Ford.: Frigyik László. Budapest, Trivium, 2003.

[19] Miyuki Miyabe: *Tűzember*. Ford.: Tótisz András. Budapest, Trivium, 2008; Junicsi Vatanabe [Vatanabe Junicsi]: *Japán szeretők*. Ford.: Tótisz András. Budapest, Ulpius-ház, 2007; Murakami Rjú: *Nyakig a miszóban*. Ford.: Latorre Ágnes. Budapest, Ulpius-ház, 2004; Inoue Jaszusi: *Szamuráj csatazászló. Furin kazan*. Ford.: Tóth Andrea. Budapest, Szenzár, 2006; Szanjútei Encsó: *Kísértetlámpás*. Ford.: Bratka László. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1994.

[20] Jamamoto Cunemoto: *Hagakure: a szamurájok kódexe*. Ford.: Kárpáti Gábor Csaba. Budapest, Szenzár, 2007; Takigucsi Jaszuhiko: *Harakiri*. Ford.: Erdős György. Budapest, Terebess, 2005.

[21] Takami Kósun: *Battle Royale. „Van, ami rosszabb az iskolánál”*. Ford.: Mayer Ingrid. Budapest, Ulpius-ház, 2008.

Prae_39_Japan bellapok 04.indd 49 2009.09.20. 21:06:10

Mi keresnivalónk van tehát a múlt század utolsó és a mostani első évtizedében a magyarul napvilágot látott japán szépirodalmi művek tájékán? Szeretnénk gyönyörködni a mozaikkockákból összeálló, a teljességhez közelítő látképben. Vajon milyen kilátás nyílik tőlünk a japán irodalom Gutenberg-galaxishoz tartozó csillagzatára? Jó lenne megtudni, hogyan rendeztük be a japán művek helyét a magyar fordításirodalomban az elmúlt évtizedek során, mi került át hozzánk Japánból és – amiről most nem beszéltünk – mit vittek át Magyarországról a tengeren túlra, és mit fogadott el a magyar olvasó a japán irodalom lassan kiteljesedő választékából? [.]

A múlt századi japanizmus példájára a kortárs japán irodalom ma is adhat ihletést a magyar szellemi életnek. A dokumentum jellegű művek pedig részletesebb és árnyaltabb képet adnak a ma már nem is olyan távoli Japánról, és táplálhatják a Japán-orientációt. Mindenesetre az olvasók többségének (blogok) véleménye szerint egy japán könyv elolvasása után többé-kevésbé más árnyalatban, más színben tűnik fel előttünk a modern világ.

Lássunk hozzá a 108 szemből álló japán olvasó végigmorzsolásának!

A tanulmány a Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéről *(szerk. Farkas Ildikó–Szerdahelyi István–Umemura Yuko–Wintermantel Péter. Eötvös kiadó, 2009.) című kötetben fog megjelenni.*